Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda 2030:sta (VNS 1/2017 vp)

”Kestävän kehityksen Suomi – pitkäjänteisesti, johdonmukaisesti ja osallistavasti”

Kestävän hyvinvoinnin näkökulma

Kestävyyden edellytykset ja nykytila

Agenda 2030 on tärkeä merkkipylväs kestävän kehityksen polulla. Maapallon ja samalla Suomen kohtalonkysymys on se, onnistuuko ihmiskunta muuttamaan toimintatapojaan niin, että elämänmahdollisuudet planeetalla säilyvät.

Lähtötilanne on haastava niin globaalisti kuin Suomessakin. Selonteossa viitataan Avain 2030 -raportin päähavaintoon, jonka mukaan viime vuosien kehitys Suomessa ei ole ollut myönteistä yhdenkään kestävän kehityksen päätavoitteen toteuttamisessa. Avain 2030 -raportissa toivotaankin kansalliselta toimintaohjelmalta kunnianhimoa ja rohkeutta. Myös valtioneuvoston selonteossa todetaan monien Agenda 2030:n tavoitteiden toteuttamisen vaativan ”pitkäjänteistä ja syvällistä järjestelmätason yhteiskunnallista muutosta, joka edellyttää totuttujen ajatusmallien kyseenalaistamista sekä laajapohjaista ja kriittistä yhteiskunnallista tutkimusta ja keskustelua”.

Ikävä kyllä näyttää siltä, että selonteko ei monilta osin yllä näiden vaatimusten tasolle. Tämä johtuu nähdäkseni pitkälti siitä, että selonteko rakentuu paitsi Kestävän kehityksen toimikunnan visiolle Suomesta vuonna 2050 myös nykyiselle hallitusohjelmalle. Hallitusohjelma on yhden poliittisen ryhmittymän aikaansaannos siinä missä kestävä kehitys on ylisukupolvinen kysymys. Selonteossa on siis osin lähdetty vahvemmin tietystä poliittisesta näkemyksestä kuin kestävän kehityksen ehdoista ja niistä ongelmista, jotka tulee ratkaista, jotta maapallo säilyisi elinkelpoisena. Monet valituista toimenpiteistä rakentuvat hallituksen kärkihankkeista. On syytä kysyä, olisiko voitu ajatella myös niiden ulkopuolelta. Valittuja toimenpiteitä vaivaa sama ongelma kuin joidenkin organisaatioiden tekemiä kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksia: luvataan tehdä sitä, mitä jo tehdään ja esitellään se kestävän kehityksen mukaisena toimintana.

On pakko huomauttaa, että selonteossa esitetty toive kriittisestä tutkimuksesta ja keskustelusta tuntuu oudolta tilanteessa, jossa yliopistollisen tutkimuksen edellytyksiä Suomessa on heikennetty ennen näkemättömällä tavalla ja jossa tutkimuksen tuomat viestit jätetään huomiotta. Tässäkin selonteossa mainitaan ”arvokkaana materiaalina” Kestävän kehityksen asiantuntijapaneelin antama evästys viidestä kestävän kehityksen kärjestä. Valitettavasti kolme näistä kärjistä – ympäristö terveyden ja hyvinvoinnin perustana**,** sosiaalisesti oikeudenmukainen energia- ja luonnonvarareformi sekä työ- ja talousajattelun uudistuminen – on sivuutettu selonteossa.

Jos selontekoa lukisi todellisuutta tuntematta, monet sen linjaukset kuulostaisivat paremmilta kuin jos mielessä ovat kestävän kehityksen saavuttamisen esteet nykytilanteessa. Tämä näkyy esimerkiksi silloin, kun kirjoitetaan myönteiseen sävyyn kehitysmaiden kestävän kehityksen tukemisesta. Hallitus on kuitenkin leikannut Suomen kehitysyhteistyövaroja dramaattisesti. Tämä ohitetaan kevyesti toteamalla, että ”julkisten

menojen suunnittelussa ja seurannassa *otetaan huomioon* Suomen osana Euroopan Unionia tekemä sitoumus virallisen kehitysavun BKTL-osuuden nostamisesta 0,7 prosenttiin". Lupauksenomaisemmin todetaan – täysin riittämättömästi – vähiten kehittyneisiin maihin suunnattavan rahoituksen BKTL-osuuden säilyvän 0,2 prosentin yläpuolella.

Selontekoa lukiessa ei myöskään selviä, että useiden arvioiden mukaan hallituksen ympäristöpolitiikka on ollut täysin riittämätöntä tai suorastaan luonnonsuojelun ja luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen vastaista (esimerkiksi soidensuojelun vesittäminen). Hallituksen biotalouslinjaus esitetään selonteossa vahvasti Agenda 2030:een liittyvänä tavoitteena. Ympäristötutkijat ovat kuitenkin osoittaneet linjauksen olevan kestämätön: biotalous tulee vesittämään ilmastotavoitteet ja heikentämään metsäluonnon monimuotoisuutta.

Kestävä hyvinvointi tulee luonnosta

Kestävän hyvinvoinnin turvaamisen tinkimätön lähtökohta on, että ihmisen hyvinvointi on täysin riippuvainen biosfääristä ja sen suomista mahdollisuuksista. Tämä todetaan myös Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksessa. Siinä korostetaan, että luonnonjärjestelmien kyky tuottaa ja ylläpitää ihmisten ja muiden lajien hyvinvoinnille elintärkeitä toimintoja on vaarantunut ja että toimintamme on siksi sopeutettava luonnon uusiutumis- ja kantokyvyn rajoihin. Ainoastaan siten voimme turvata ihmiskunnan hyvän elämän mahdollisuudet tulevaisuudessa. Valtioneuvoston selonteossa luonnon perustava merkitys ihmisen hyvinvoinnille ei nouse lainkaan esiin. Ainoastaan kulttuurin tarjoamat hyvinvointimahdollisuudet mainitaan. Olisi myös ollut erittäin toivottavaa, että Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksen kohdan 7 ("Luonnon kantokykyä kunnioittavat elämäntavat") tärkeä sisältö olisi saanut selonteossa painavan roolin. Etenkin vaatimukset ekologisen jalanjäljen pienentämisestä sekä ekososiaalisen sivistyksen ja aineettomaan kulutukseen perustuvien elämäntapojen edistämisestä olisi ollut aiheellista ottaa huomioon, sillä nämä toimet ovat olennaisia kestävän kehityksen edellytyksiä.

Kestävä hyvinvointi on hyvin laaja-alainen ilmiö ja tavoite. Se kattaa maapallon kaikki ihmiset ja muut lajit sekä ekosysteemien elinvoimaisuuden. Selonteossa ei lainkaan mainita eläimiä ja niiden oikeuksia. Tämä on valitettava laiminlyönti, sillä Agenda 2030:n visioon kuuluu eläinten suojelu. Asia on muutenkin ajankohtainen, sillä eläinsuojelulakia ollaan uudistamassa. Eettisesti kestävässä yhteiskunnassa ei harjoiteta turkistarhausta eikä kohdella tuotantoeläimiä siten kuin nykyisin eikä liioin kiihdytetä lajien sukupuuttoa niin kuin biotalous tulee tutkijoiden mukaan tekemään. Myös kestävän suomalaisen ruokapolitiikan ja -järjestelmän hahmottaminen jää ylimalkaisen maininnan varaan, ja tavoitteeksi mainitaan ruuantuotannon kannattavuuden nostaminen. Kestävyyden näkökulmasta tulisi nostaa esiin muitakin ruokapolitiikan ongelmia. Esimerkiksi lihapainotteinen ruokakulttuuri on sekä ekologisesti että yksilö- ja kansanterveydellisesti haitallinen, ja siksi kestävän kehityksen ja kestävän hyvinvoinnin este. Nimenomaan valtiovallalla olisi mahdollisuuksia korjata asiaa erilaisin politiikkatoimin. Tämä olisi suotavaa sikälikin, että selonteossa sitoudutaan parantamaan väestön terveyttä ja hyvinvointia.

Talouskasvu ja hyvinvointi

On esitettävä varaus, joka liittyy itse Agenda 2030:n tavoitteisiin. Kestävän hyvinvoinnin näkökulmasta sen kahdeksas tavoite, ihmisarvoista työtä ja talouskasvua, on talouskasvun osalta ongelmallinen vauraissa maissa. Tavoite on kenties muotoiltu ajatellen etenkin kehittyviä maita. Niiden väestön elämänlaadun parantamiseksi talouskasvu saattaa olla tarpeen, kunhan se toteutuu uudella tavalla. Tähänastinen nopea luonnosta piittaamaton talouskasvu on maapallon mittavien ekologisten ongelmien pääsyy. Talouskasvu ei ole myöskään johtanut sosiaaliseen tasa-arvoon. Kasvava kansainvälinen joukko tutkijoita korostaa, että ilman talouskasvutavoitteen kyseenalaistamista kestävyyttä ja kestävää hyvinvointia ei tulla saavuttamaan.

Myös kestävän kehityksen asiantuntijapaneeli korostaa, että on etsittävä kiireellisesti vastauksia siihen, miten yhteiskunta voi tuottaa ja jakaa hyvinvointia irrallaan talouskasvusta ja ekosysteemien horjuttamisesta. Talouskasvuun sitoutuminen tuottaa selontekoon vinouman, joka vaarantaa kestävämpään kehitykseen siirtymisen. Siitä, mitä valtioneuvoston selonteossakin mainittu ”kestävä kasvu” voisi olla, ei toistaiseksi ole maailmassa esimerkkejä.

Selonteossa on kaksi painopistealuetta: hiilineutraali ja resurssiviisas Suomi sekä yhdenvertainen, tasa-arvoinen ja osaava Suomi. Painopistealueet ovat sinänsä hyviä. Ei kuitenkaan ole mitään todistusaineistoa siitä, että näiden alueiden edistäminen edellyttäisi talouskasvua, niin kuin selonteossa oletetaan.

Selonteossa todetaan asianmukaisesti, että talous ei ole kestävällä pohjalla ilman sosiaalista ja ympäristön kannalta kestävää kehitystä. Sen sijaan sinänsä hyvää tarkoittava muotoilu ”Tavoitteena on kestävä talous, joka luo hyvinvointia ja elämänlaatua samalla kun ympäristöhaitat vähenevät” heijastelee laajalle levinnyttä hyvinvoinnin ymmärtämiseen liittyvää sekaannusta. Yleisesti oletetaan, että talous (ja etenkin talouskasvu) luo hyvinvointia. Oletus kaventaa hyvinvoinnin merkitystä. Ihmisten kokemuksissa hyvinvoinnissa ovat tärkeimpiä läheiset ihmissuhteet ja luontosuhde, merkityksellinen työ sekä henkinen tasapaino ja itsensä toteuttaminen. Taloudellisin toimin voidaan turvata vaikkapa ihmisten kohtuullinen elintaso, mutta ei koko hyvinvoinnin kirjoa. Uutta ymmärrystä hyvinvoinnista toivoi myös Kestävän kehityksen asiantuntijapaneeli.

Selonteossa mainitaan uusien indikaattorien hyödyntäminen. Ne eivät kuitenkaan voi jäädä ”BKT:tä täydentävien” indikaattoreiden asemaan, sillä BKT ei ole eikä voi olla kestävän kehityksen indikaattori. Toistettakoon vielä kerran se monesti esitetty huomio, että BKT ei mittaa hyvinvointia. Sen kasvu voi sen sijaan kertoa pikemmin hyvinvointia ja luonnon tilaa heikentävistä kehityskuluista.

Kasvuideologian vallitsevuudesta ja kenties suoranaisesta ihmisen unohtamisesta kertoo myös pyrkimys kehittää työvoimapalveluita ”kasvupalveluiksi”. Miten käy ihmisille, joiden työ ja taidot eivät edistä kasvua vaan aivan muita arvoja?

Kestävyyden tulkitseminen

Agenda 2030 -tutkimuksessa tuodaan huomionarvoisesti esiin, että kestävä kehitys voidaan ymmärtää hyvin eri tavoin. Preliminary Sustainable Development Goal -indeksissä eri maille on laskettu paremmuusjärjestys kestävän kehityksen toteuttamisessa kolmella tavalla, jotka kuvastavat erilaisia näkemyksiä kestävyydestä. Jos Suomen pärjäämistä tarkastellaan heikon kestävyyden ja geometristen keskiarvojen mukaisesti, se sijoittuu mukavasti neljänneksi. Näissä laskentatavoissa oletetaan, että huono kehitys yhdellä osa-alueella voidaan täysin kompensoida hyvällä menestyksellä toisella osa-alueella tai että eri osa-alueiden välillä on ainakin jossain määrin korvaavuutta. Sen sijaan vahvaan kestävyyskäsitykseen perustuvassa laskentatavassa ajatellaan, että eri tavoitteiden välillä ei ole lainkaan korvaavuutta. Silloin esimerkiksi heikkoa menestystä ympäristöasioiden hoidossa ei voida kompensoida vaikkapa menestyksellä tasa-arvokysymyksissä. Lukuisien kestävän kehityksen tutkijoiden käsitys on, että nimenomaan vahvan kestävyyskäsitys on se lähtökohta, josta kestävyyttä tulee arvioida. Vahvan kestävyyden mukaisessa arvioinnissa Suomi on vasta sijalla 28. Tämän ohella selonteossa sivuutetaan se, että ympäristön hyvinvoinnissa Suomi sijoittuu Sustainable Society -indeksissä häpeälliselle 126. sijalle.

Se, mitä kestävällä kehityksellä tarkoitetaan, ei aina ole selonteossa selvää. Mitä esimerkiksi tarkoittaa, että ”sisäisen turvallisuuden työssä tulee ottaa aiempaa laajemmin huomioon kestävän kehityksen periaate” ja että se huomioidaan ”soveltuvin osin”?

Epäselväksi jää joissain kohdin myös se, millaiseen kestävyyteen viitataan. Esimerkiksi kirjoitettaessa, että ”ollakseen kestävää, on yritys- ja innovaatiotoiminnan oltava inklusiivista” tarkoitettaneen sosiaalista

kestävyyttä. Epätäsmällisiä sanamuotoja suurempi pulma on kuitenkin se, että vaikka selonteossa puhutaan runsaasti työllistämisestä, siinä ei kiinnitetä huomiota tehtävän työn ekologiseen kestävyyteen. Erilaisilla töillä on erilainen ekologinen jalanjälki eli kaikki työllistäminen ei ole kestävää. Mihin tahansa työhön piiskaaminen ei myöskään lisää hyvinvointia eikä liioin työajan pidentäminen edistä ihmisten arjen sujumista ja jaksamista. Tehtävän ja teetetyn työn tulisi siis olla sekä ekologisesti että sosiaalisesti vastuullista ja inhimillisesti kestävää. Perustulon käyttöönotto olisi oikea askel siihen suuntaan, että ihmiset voisivat järjestää elämänsä mielekkääksi kokemallaan tavalla.

Vastuista

Selonteossa sitoudutaan toteuttamaan hallituksen kärkihanke ”Edistetään terveyttä ja hyvinvointia sekä vähennetään eriarvoisuutta”. Tässä tarkoituksessa halutaan ottaa käyttöön hyviä käytäntöjä, jotka edistävät nykyistä paremmin heikoimmassa asemassa olevien väestöryhmien vastuunottoa. Näin todettaessa annetaan ymmärtää, että nämä ryhmät eivät kanna vastuuta samassa määrin kuin hyväosaiset. Väite heijastaa ideologista näkemystä, jossa sosiaalisia ryhmiä arvotetaan eri tavoin. Väite särähtää korvaan siksikin, että asiayhteytenä on eriarvoisuuden vähentäminen.

Selonteossa korostetaan useissa kohdin, että kestävä kehitys on kaikkien toimijoiden asia. Yhteistyö ja kumppanuus ovat tietenkin tarpeellisia kestävyyden edellytyksiä, mutta paikoin tällaisen puhunnan riskinä on valtiovallan vastuualueen hämärtyminen tai kaventuminen. Myös epämääräinen Suomi-puhunta on paikoin ongelmallista. Kuka on se ”Suomi”, joka kantaa vastuun?

Kestävää kehitystä voidaan ja tuleekin edistää yksilötasolla, mutta viime kädessä aikamme polttavimmat ongelmat ovat niin suuria, että niiden ratkaisemiseksi tarvitaan kansallisia ja ylikansallisia nopeita rakenteellisia päätöksiä ja säätelyä. Niinpä voidaan kysyä, sälytetäänkö vastuu rakenteellisista ongelmilta liiaksi yksilöiden hartioille, kun esitetään, että ”kestävän kehityksen pitkälle ulottuvissa haasteissa keskeistä on ihmisten käyttäytymisen muutos”. Ehkäpä voitaisiin täsmentää, että keskeisintä on yhteiskunnissa suurinta valtaa käyttävien ihmisten asennemuutos.

Vähäiseltä panokselta Agenda 2030:n toteuttamiseen vaikuttaa sosiaalisen median tietoaineistojen tutkiminen ihmisten käyttäytymismuutosten ennakoimiseksi.

Hyvinvointitaloudesta ja kestävän hyvinvoinnin politiikasta

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalta tulleessa lausuntopyynnössä esitettiin kestävän hyvinvoinnin ohella teemaksi se, miten kestävää kehitystä voidaan edistää hyvinvointitalouden ja -palveluiden avulla. Kysyisin mieluummin, mikä olisi parasta kestävän hyvinvoinnin politiikkaa.

Kaiken ihmisen toiminnan viimesijainen päämäärä on hyvinvointi, ja (kestävän) hyvinvoinnin tulisi olla myös yhteiskuntapolitiikan ylin päämäärä. Talous- ja talouskasvusanoja viljellään jo enemmän kuin riittävästi, ja usein unohtuu, että talous on vain väline, ei päämäärä. Käännettäköön huomio siis selkeästi hyvinvointiin. Kuten edellä totesin, hyvinvointi koostuu paitsi kohtuullisesta elintasosta, myös – ja ennen kaikkea – välittömistä suhteista toisiin ihmisiin, muihin eläimiin ja luontoon, merkityksellisestä ja luovasta tekemisestä sekä läsnäolosta, itsensä toteuttamisesta ja henkisestä kasvusta. Näiden asioiden edistämisessä kasvatuksella, koulutuksella, hoiva- ja sosiaalipalveluilla, luontopalveluilla ja kulttuurilla on keskeinen merkitys. Yhteiskunnan resurssien tulisi siis suuntautua näiden alojen toimintakyvyn turvaamiseen ja lisäämiseen. Aidosti hyvinvoivat ihmiset välittävät elinympäristöstään ja toisistaan ja kokevat ainutlaatuisen maailmamme osaksi itseään ja itsensä osaksi maailmaa, varjelemisen arvoiseksi. He siis elävät tavalla, joka on omiaan takaamaan globaalisti kestävän kehityksen.

Lopuksi

Olen tässä lausunnossa keskittynyt seikkoihin, joita pidän kriittisinä kestävän hyvinvoinnin toteutumiselle. Selonteossa on myös monia hyviä asioita, kuten kiertotalouden edistäminen. Suunniteltu seuranta- ja arviointijärjestelmä on kiitettävän laaja-alainen. Lisäksi selonteossa korostetaan pitkäjänteisen sitoumuksen tärkeyttä. Toivottavasti tässä onnistutaan eikä voittoa vie politiikan lyhytjänteisyys.

Erinomaista on myös pyrkimys poliittisen toiminnan johdonmukaisuuteen. Ollaan kestävyyden ytimessä, kun ymmärretään, että ”johdonmukaisuus eri politiikkalohkojen, kuten kauppapolitiikan, ulko- ja turvallisuuspolitiikan, ympäristöpolitiikan, ilmasto- ja energiapolitiikan, luonnonvarapolitiikan, maatalouspolitiikan, koulutuspolitiikan, ja sosiaali- ja terveyspolitiikan välillä sekä kestävyyden osa-alueiden samanaikainen tarkastelu on olennaista kestävän kehityksen toteutumiselle.” Toivottavasti tässäkin onnistutaan ja kestävästä kehityksestä – ja etenkin kestävästä hyvinvoinnista − tulee kaikkea toimintaa ohjaava ja yhdistävä periaate.

Kiitän mahdollisuudesta kommentoida selontekoa.

Porvoossa 1.5.2017

Tuula Helne